

Fagenes Fest

- Arbejderkultur og idræt*

(Elektronisk reprint fra: Idrætshistorisk Årbog 1991, 7. årgang, side 113-134)

af Jørn Hansen, Syddansk Universitet, Institut for Idræt og Biomekanik

De fleste 40-årige eller derover har hørt eller kender til Fagenes Fest. Frem til 1967 var disse en årlig tilbagevendende begivenhed i København og adskillige købstæder i provinsen.1) Historien om Fagenes Fest er imidlertid ikke nedskrevet. Sporadisk er Fagenes Fest omtalt i flere af fællesorganisationernes jubilæumsskrifter samt i afsnittet »Folk fester« af Iørn Pio i Dagligliv i Danmark i det nittende og tyvende århundrede.2) Mest udbredt er oplysninger om Fagenes Fest i form af billeder og hertil hørende billedtekster fra forskellige samleværker om fagbevægelsens historie. Arbejderbevægelsens Arkiv (ABA) har således et righoldigt billedmateriale, men ikke synderligt meget skriftligt kildemateriale om Fagenes Fest.3)

Skal man have uddybet sin viden om Fagenes Fest, må man først og fremmest ty til festernes programskifter og til avisartikler. Social-Demokraten udgør her, eftersom bladet var blandt initiativtagerne til Fagenes Fest, hovedkilden.

Brændselsafbærer Olsen startede det hele

Fagenes Fest blev afholdt første gang i 1938. I september 1938 kunne man i Social-Demokraten læse følgende:

»Olsen kom en dag op til os. Olsen er Brændselsafbærer, og han havde set, at de parisiske Brændselsafbærere hvert Aar har et morsomt Væddeløb med Sække paa Nakken i velgørende øjemed.

- Saadan et vil vi ogsaa lave til Fordel for Børnenes Kontor, sagde Olsen«.4)

Børnenes Kontors vigtigste opgave var at formidle ferieophold for københavnske arbejderbørn på landet. - Denne institution vil senere blive behandlet mere udførligt.

Forespørgselen, der i første omgang var rettet til Social-Demokratens sportsredaktør Kai Seier Larsen, førte til, at avisen besluttede sig for den 25. september at arrangere »Fagenes Idræts fest for Børnenes Kontor«. Dette, at arbejderbevægelsens avis stillede sig bag et initiativ til fordel for Børnenes Kontor, lukkede mange døre op.

Fagene var straks interesserede i at deltage, en vigtig rolle spillede sikkert den faglige og håndværksmæssige identitet, der kunne danne udgangspunkt for kappestriden - vi skal senere se, at fagenes kappestrid mod hinanden især i tovtrækning blev et af højdepunkterne ved stævnet. Københavns Idrætspark stillede gratis Østerbro Stadion til disposition, ligesom Idrætsparkens og Boldbanernes kontrollører gratis stillede deres arbejdskraft til rådighed. Arbejdernes Samariter Forbund, ledere og dommere fra Dansk Arbejder Idrætsforbund (DAI) og Københavns Atletik Forbund, samt Postbudenes og Jernbanemændenes eliteorkestre ville sørge for, at stævnet fik et sikkert, regulært og festligt forløb.5) Al entré-indtægt kunne således gå ubeskåret til Børnenes Kontor, billetprisen blev fastsat til 50 øre for voksne og 25 øre for børn.6)

Med Social-Demokraten både som organisator bag og agitator for stævnet var en folkefest af dimensioner under opsejling. Det velgørende sigte førte til adskillige gaver fra virksomheder, der selvfølgelig også dengang øjnede en reklamemulighed. Den Kgl. Porcelæns-fabrik tilbød at levere al det porcelæn, der skulle slås i stykker under konkurrencerne, hvoraf én bl.a. bestod i diskos-kast med store tallerkener for køkkenpersonale.7) Arbejdernes Brændselsforretning påtog sig at levere de kokssække med indhold, der ville blive brug for. Et helt læs, der bagefter tilfaldt Børnenes Kontors Beholdning til uddeling den kommende vinter. Det samme gjorde sig gældende med Kaas Briketter, som Brændselsafbærernes tykkemandshold på 200 pund skulle løbe væddeløb med.8)

I Fagenes Fest deltog også den socialdemokratisk orienterede børne- og ungdomsorganisation De Unges Idræt (DUI), der ville sørge for salget af programmer til stævnet og selv deltage på grønsværen ved fremvisning af campingøvelser og forhindringsløb.9)

Med den brede deltagelse kunne Social-Demokraten med god ret søsætte arrangementet som

»Første Gang i Verden Fagene samles til Idrætsfest«. Det var selvfølgelig ikke nogen helt ny idé at lade fagene konkurrere. Brændselsafbærernes konkurrence i Paris er allerede omtalt; på Champs Elysée havde tjenerne afholdt kapløb med servietten klemmt fast under armen og en bakke med en flaske og et glas i hånden, og i Berlin havde man frem til 1933 afholdt kapløb mellem cykelbudene. Fagenes Fest i Idrætsparken ville imidlertid blive første gang, man lavede en idrætsfest, hvor alle fag fra husassistenter til grovsmede blev repræsenteret.¹⁰⁾

Fagenes Fest for første gang

Den 25. september 1938 blev dagen for arbejderbevægelsens hidtil største idrætsfest. Deltagerne startede med at samles på Grøntorvet for at modtage deltagerkort og programmer samt numre og bogstaver, »som straks sættes på Ryggen eller for Brændselsafbærernes Vedkommende paa Brystet«.¹¹⁾

Fra Grøntorvet var der afmarch præcis klokken 13.30. I spidsen for optoget gik musikken, der dog ikke måtte musicere forbi kirker eller i nærheden af kirkegårde og hospitaler. Efter musikken fulgte fagene, murerne i hvidt arbejdstøj, brændselsafbærerne med lærredssække på ryggen, tømrerne, bagerne, budene med deres ladcykler, skrædderne, tjenerne, bryggeriarbejderne, smedene og som der stod i Social-Demokraten »de smaa søde Servitricer og Husassistenter, der faar vores Hjerter til at smelte«.¹²⁾

Efter endt indmarch stod alle opmarcherede foran den fyldte tribune.

Formanden for Fællesorganisationen Robert Nielsen bød deltagerne og publikum velkommen med bl.a. disse ord:

»Idrætsfesten her har en ganske bestemt Tanke. Vi har ønsket at støtte Børnenes Kontor, der blev skabt af nylig afdøde A. C. Mayer. Vi ved, hvordan dette Kontor ved Juletid og Ferietid har skabt Lykke for Tusinder af fattige Børn, og vi er glade for, at naar der kaldes for denne Sag, saa kalder vi ikke forgæves, hvad Stævnet i Dag vidner om. Det er et straalende Vejr, og vi kan sige at alle gode Magter har været med os. Og Stævnet har en anden alvorlig Baggrund. Vi arbejdere er glade og stolte over, at vi i Frihed kan lave et saadant Stævne.«¹³⁾

Efter Robert Nielsen bød chefredaktør H. P. Sørensen velkommen på Social-Demokratens vegne. Han gav bl.a. udtryk for den betænkelighed, der i første omgang havde været over for sportsredaktør Seier Larsens idé, men kunne nu med tilfredshed videregive ordet til samme Seier Larsen, der som stævneleder skulle sætte aktiviteterne i gang.

Aktiviteterne var ved det første stævne følgende:

- 60 m løb for husassistenter og servitricer. Servitricerne var klædt i store dragter med forklæde og hver bar en bakke service. Husassistenterne var forsynet med gulvskruppe og spand
- 5x50 m gang for brændselsafbærere med sække på ryggen
- 100 m løb for sværvægtene blandt brændselsafbærere, der løb med sække på 100 pund
- 4x100 m stafetløb mellem bagere, tjenere, skræddere, kokke, gartnere og malere
- 3000 m cykelløb for mælkeassistenter
- forhammerkast (16 kg) for smede
- 300 m gang for keramikere med en stabel tallerkener på hovedet
- diskoskast for kokke med tallerkener
- stangstyrtning for tømrere (kast med 50 pund tunge bjælker)
- murstenskast for murere
- 400 m forhindringsløb, hvorunder der skulle spises pølser
- 400 m ladcykelløb for budcentraler med 100 pund på ladet
- højdespring for tjenere med service
- 100 m løb for jernbanefolk og postbude
- tovtækning fagene imellem

Om tovtækning, der allerede ved det første stævne lagde mest beslag på publikums interesse, stod der bl.a. i Social-Demokraten:

Det var Gigantpræstationer. Smedene slog hurtigt Bagerne, og Skrædderne kunde ikke udrette meget overfor Brændselsafbærerne, der vejede mindst dobbelt så meget som Skrædderne. Men der var en gigantisk Kamp mellem Mælkeriarbejderne og Bryggeriarbejderne, og til Dr.

Hindhedes store Sorg sejrede Øllet. Endelig stod Slutkampen mellem Bryggeriarbejderne og Brændselsafbærerne. og her maatte Bryggeriarbejderne bide i Græsset.

- Det er ikke underligt, sagde Brændselsafbærerne Anfører. I bærer kun Øllet, men det er os, der drikker det«.14)

Ud over fagene havde De Unges Idræt (DUI) konkurrence i hurtig teltslagning og et forhindringsløb, hvor der skulle spises flødeboller.

Stævnet varede godt to timer og sluttede med en hyldest til brændselsafbærer Olsen, der fik tildelt en guldmedalje for sit gode initiativ.

12.-15.000 tilskuere fyldte stadion og til Børnenes Kontor blev der et overskud på 5.000 kr.15)

Såvel på det velgørende, det idrætslige og på det publikumsmæssige plan blev stævnet betragtet som en kæmpesucces, og Social-Demokraten stod ikke alene med denne vurdering. Aftenbladet, Politiken, Berlingske Tidende og Nationaltidende var enige i denne vurdering. Et morsomt idrætsstævne, der var i stand til at fylde stadion. Og formanden for Dansk Idræts-Forbund generalmajor H. Castenschiold sendte følgende ord til Social-Demokraten: »Kære Redaktør Seier Larsen. Mange Tak for den morsomme Dag paa Stadion. En fortræffelig Idé. Deres hengivne H. Castenschiold«16)

Med de forskellige tilkendegivelser fulgte et ønske om, at Fagenes Fest skulle blive en årlig tilbagevendende begivenhed. Med krigens komme skulle der dog gå nogle år, før Fagenes Fest tog en mere fast form.

1940 - Fagenes Fest og Bedriftsstævnet

I 1939 blev der i skyggen af krigsudbruddet ikke afholdt Fagenes Fest i Danmark.

Tilsyneladende kunne Fagenes Fest i 1938 være blevet en engangsforeteelse, havde det ikke været for Firmaklubbernes Boldspil Union.17) Social-Demokraten skrev i foramtalen af Fagenes Fest 1940 således:

»Som man ved var Tiderne i Fjor med Krigens Udbrud ikke opmuntrende. Og eaar vi nu i Aar sammen med Fællesorganisationen, Firmaklubbernes Boldspil Union og DAI paany arrangerer Fagenes Fest, skyldes det stærke Opfordringer, navnlig fra Firmaklubbernes initiativrige Ledelse, som selv yder sit Bidrag ved sammen med DAI at indføre det store Bedrifts-stævne. Dette Initiativ har vi hilst med Glæde, og vi haaber gennem Samarbejdet at kunne gøre Fagenes Fest til en endnu større Begivenhed end i 1938 og gøre det til en aarlig tilbagevendende Idræts- og Folkefest i Fag og Bedrifters Navn og til Fordel for Børnenes Kontor og I-dræt med Arbejdsløse eller andre Opgaver som kan melde sig«.18)

Fra 1940 var Social-Demokraten ikke længere ene-arrangør af Fagenes Fest.

Fællesorganisationen i København, Dansk Arbejder Idræt i København (DAI) og Firmaklubbernes Boldspil Union stod nu alle sammen med Social-Demokraten bag arrangementet. Som noget nyt i forhold til arrangementet i 1938 skulle overskuddet deles mellem Børnenes Kontor og organisationen Idræt for Arbejdsløse, som var et initiativ, der udgik fra Københavns Kommunes Skoler, Dansk Idræts-Forbund, Københavns Idrætspark og Arbejdernes Oplysningsudvalg. Idræt for Arbejdsløse startede i 1933 og 34, men tog først mere fast form fra 1938, hvorefter organisationen eksisterede frem til krigens afslutning.19) Med udvidelsen af arrangørgruppen fulgte også en udvidelse af selve stævnet. Til Fagenes Fest føjedes nu bedriftsstævnet, som DAI og Firmaklubbernes Boldspil Union var ansvarlig for. Hvor det faglige og morsomme spillede en central rolle i Fagenes Fest, skulle bedriftsstævnet forme sig som et rigtigt idrætsstævne. Deltagerne blev inddelt i tre klasser efter alder og dygtighed.

Klasse I for atletikudøvere, klasse 2 for begyndere og klasse 3 for Old Boys.

Øvelserne var 100 m løb, 1500 m løb, kuglestød, længdespring og stafetløb. Old Boys deltog dog ikke i 1500 m løb og stafetløb. Firmaerne og arbejdspladserne konkurrerede i samtlige klasser, og præstationerne blev talt sammen i points. De fem bedste arbejdspladser blev tildelt præmier udsat af en række firmaer og organisationer. Af de 500 tilmeldte til stævnet udgjorde deltagerne i bedriftsstævnet langt den overvejende del.20)

På samme måde som ved stævnet i 1938 fik Fagenes Fest og bedriftsstævnet en udførlig foramtale i Social-Demokraten. Under rubrikken »Arbejder-Idræt« stod der således:

Det er klart, at DAI som en af Medarrangørerne af Fagenes Fest ogsaa i høj Grad vil være med

til at give denne Festdag sit særlige Præg. Dette Idrætsstævne kan vel i dybeste Forstand netop staa som et fuldgyldigt Udtryk for Arbejder-Idræt. Her kommer Mændene fra Hverdagens haarde Slid. Mænd som er vant til at tage ordentlige Byrder paa Nakken; og deres daglige Dont bliver ligesom forædlet her, hvor Idrætsparken og et feststemt Publikum danner Rammen om deres Præstationer. Det er et Stævne, der giver respekt for Arbejdet og virker som Propaganda for den sunde Idrætsdyrkelse«.21)

Den 17.8. skrev lægen Viggo Munck under overskriften Fagenes Fest Social-Demokratens kronik, der handlede om betydningen af idrætslige legemsøvelser. Idrætslig leg var vigtig i sundhedsforebyggende øjemed, desværre var der ifølge Viggo Munck en tendens til, at folk holdt op med at lege 30 år for tidligt.

Som en følge af besættelsen var der i 1940 intet optog gennem byen; men ellers fik stævnets start stort set samme forløb som i 1938. Efter en festlig indmarch talte denne gang dog borgmester S. Munk, der blandt andet udtrykte det håb, »at Forholdene ogsaa i Fremtiden maa Forme sig saadan, at denne Fest maa blive en aarlig tilbagevendende Begivenhed til Ære for Byen og til Glæde for vores fælles Hjem, Danmark«.22)

Over 10.000 tilskuere havde fundet vejen til Østerbro Stadion, hvor de i tre timer overværede Fagenes Fest og Bedriftsstævnet. I takt med den vågnende nationale bevidsthed sluttede stævnet med »Der er et yndigt land«, og »alle rejste sig og blottede Hovedet, mens Sangen lød over Pladsen«.23)

Overskuddet blev på 3.742 kr., der blev fordelt på følgende måde: Børnenes Kontor fik 2.000 kr. og Idræt for Arbejdsløse fik 1.600 - 800 kr. tilfaldt DAI og 800 kr. tilfaldt DIF.24 På ærestribunen sad DIFs formand generalmajor Castenschiold og DAIs formand Emil Larsen da også side om side.25 En forbrødring der, som vi senere skal se, dog ikke skyldtes besættelsen.

Efter stævnet udspandt der sig i Social-Demokraten en mindre diskussion om, hvorvidt Fagenes Fest og Bedrifts-stævnet egentlig havde noget med idræt at gøre. Ikke overraskende argumenterede Seier Larsen i Social-Demokraten kraftigt for, at det idrætslige virkelig var blevet taget alvorligt ved stævnet. Han skrev bl.a.:

»Det er Idræt!

Var det noget Fagenes Fest var saa var det Idræt. Det kunde simpelthen ikke være andet end Idræt og ren Idræt.

Eftersom der blev udvirket med Kraft og Udholdenhed, hvad baade Deltagere og Tilskuere vil bevidne.

Eftersom man dyrkede legemlige Færdigheder med Flid.

Eftersom man havde dygtiggjort sig i specielle Øvelser.

Eftersom man kæmpede.

At Fagenes Fest og Bedrifts-Idrætsstævnet blev af et andet ydre Snit end de gængse Idrætsstævner, gjorde ikke dette Stævne til mindre Idræt.«26)

Jeg vil senere i fortolkningen af Fagenes Fest fortsætte diskussionen om karakteren at stævnets aktiviteter.

1941,1942 og 1945 - Fagenes Fest og Bedriftsstævnet. En national manifestation

Efter afholdelsen af stævnet i 1940 blev idéen med Fagenes Fest taget op i de større byer rundt om i landet. Mønsteret var det samme som i København. Begivenhederne på Østerbro Stadion forblev således i hele perioden for afholdelsen af stævnet indbegrebet af Fagenes Fest. Efter stævnet i 1940 stod det klart, at der næste år påny skulle afholdes Fagenes Fest og bedrifts-idrætsstævne. Til denne anledning blev der af billedhuggeren og sportsmanden Knud Nelle-mose tegnet en plakat, der viser den stærke smed, der kaster forhammeren.27)

Som noget nyt i forhold til 1940 blev der for deltagerne i Bedrifts-Idrætsstævnet afholdt indledende konkurrencer i regi af DAI og Firmaklubbernes Boldspil Union. Bag selve stævnet stod de samme arrangører som året før.

Mønsteret for stævnets afholdelse var ligeledes det samme som i 1940, blot fokuseredes der i endnu højere grad på den faglige og nationale bevidsthed. Om »Fanerne til Fagenes Fest« stod der således den 9.8. i Social-Demokraten:

»Fagforeningerne opfordres til alle som en al møde frem med Fanerne til Fagenes Fest paa

Søndag paa Københavns Stadion. Tiderne har medført, at vi ikke kan gå i Optog i Gaderne som tidligere, men paa Stadion kan vi vise vore Faner ved vor egen Fagenes Fest«.

I æreslogen indtog denne gang landets øverste ledelse deres pladser. Statsminister Stauning, der holdt åbningstalen, samt kongen og dronningen sad i 1941 side om side med formanden for Dansk Arbejder Idræts-Forbund Emil Larsen, Otto Berg fra Børnenes Kontor, formanden for Arbejdernes Fællesorganisation Robert Nielsen og formanden for Dansk Idræts-Forbund Generalmajor Castenschiold.

I sin tale konstaterede Stauning med glæde, at sporten efterhånden var blevet for alle medlemmer i samfundet, at idræt kan give forøget styrke til udførelsen af dagens gerning, samt at idræt i en tid, der stiller betydelige krav til ungdommen, »selv om den ikke skal ud i krigen«, vil kunne gavne legemet uden at forsømme ånden.²⁸⁾

15.000 tilskuere fyldte stadion, hylkede Stauning, kongen og dronningen og overværede det hidtil største stævne, der dog allerede året efter blev overgået.

I 1942 nåede tilskuerantallet op på 20.000, det største nogensinde.²⁹⁾ Statsministeren, der nu hed Vilhelm Buhl, og kongen og dronningen overværede påny stævnet. Fagenes Fest var på linie med andre samlende begivenheder under besættelsen blevet til en national manifestation. En manifestation, arrangørerne havde til hensigt at gentage i 1943. - Sådan kom det dog ikke til at gå.

Fagenes Fest og Bedrifts-Idrætsstævnet i 1943 havde arrangørkomiteen fastlagt til at skulle foregå den 29. august. Forberedelserne til stævnet var i fuld gang, da besættelsen på lige net-op denne dato udviklede sig til en regulær magtovertagelse. Robert Nielsen, der som formand for Fælles-organisationen i 1943 var formand for arrangørkomiteen, tog initiativ til aflysning af stævnet. I komiteen blev der herefter besluttet ikke at afholde Fagenes Fest, før tyskerne var ude af landet.³⁰⁾

9. september 1945 blev datoen for afholdelsen af næste Fagenes Fest og Bedrifts-Idrætsstævne. I foramtalen af stævnet skrev Social-Demokraten om »Revanche for 29. august 1943«, og »en mægtig Fanfare til Freden og den gode Fremtid«.³¹⁾ 14.000 tilskuere overværede stævnet, der fra da af blev en årlig tilbagevendende begivenhed i København og de fleste større byer landet over.

Familiefesten på Østerbro og i det øvrige land

Efter Fagenes Fest og Bedrifts-Idrætsstævnet i 1946 blev det anslået, at Børnenes Kontor hidtil, trods beskedne summer de første år, havde fået omkring 40.000 kr.³²⁾ Det velgørende aspekt var ligeledes indeholdt i Fagenes Fest i købstæderne rundt om i landet. I Lyngby afholdtes festen i 1949 for eksempel til fordel for Børnenes Kontor, DUI og Kommunelærerforeningens Feriekoloni.³³⁾

Med tiden kom der flere og nye aktiviteter til. I 1945 blev der for første gang afholdt tovtrækning for kvinder. Bryggeriarbejderne havde allerede tidligere introduceret stafetløb med en ølkasse på skulderen. Jord- og betonarbejderne lavede parløb med trillebør, bødkerne tøndetrilningsløb, blikkenslagerne lavede stafetløb med bidetænger, om det så var kapkørsel mellem pølsevogne kom det også på programmet.

Som det fremgår af omstående billedserie, fik fantasien frit spillerum. I takt med de moderne olympiske leges renæssance efter 2 verdenskrig omtaltes Fagenes Fest mere og mere som fagenes olympiade. I 1950'erne og det meste af 1960'erne manifesterede Fagenes Fest sig som årligt tilbagevendende begivenhed. En familiefest, hvor den folkekære Gunnar »Nu« Hansen med tiden afløste Social-Demokratens sportsredaktør som stadionspeaker.

Som det for eksempel stod i Aktuelt den 20.5.1962:

»Årets Fagenes Fest på Østerbro Stadion er nu lagt så fast på kalenderen, at ikke engang en svenske-landskamp kan vælte læsset. Begivenheden sker søndag den 12. august, og mange hensyn har måttet tages, for at man kunne »ramme« denne rigtige dato: Børnene må være kommet hjem fra sommerferien på landet, fodbolden å ikke rulle inde ved siden af i Idræts-parken, arbejdspladsernes smugtræning må være afsluttet og gladiatorerne i top-form«.

På et tidspunkt var arrangørerne begyndt at præmiere den smukkeste eller mest karakteristiske indmarch,³⁴⁾ og med tiden blev et vigtigt incitament udover at skaffe penge til

Børnenes Kontor og mere publikum »hele tiden at overgå sidste års løjer på den grønne øval«.35) De medtagne billeder dokumenterer ligeledes dette.

Det var muligvis dette vedvarende krav om fornyelse kædet sammen med den almindelige velstandsstigning, der førte til at Fagenes Fest ophørte. 1967 blev sidste gang Fagenes Fest blev afholdt på Østerbro Stadion, det var 27. gang for festens afholdelse og ikke 29. gang som det stod i Aktuelt. Af omtalen i Aktuelt fremgår det ikke, at Fagenes Fest på nogen måde var i krise. Betegnende er det dog, at det velgørende aspekt overhovedet ikke nævnes, samt at foromtalen i forhold til tidligere befinder sig på et minimum.

Som mediebegivenhed var Fagenes Fest i 1967 utvivlsomt en succes. Begivenheden blev kædet sammen med to andre store københavnerbegivenheder i 1967. Fagenes Fest var dels et imponerende 2. dags gilde for kongeparret i forbindelse med daværende kronprinsesse Margrethes bryllup, dels udgjorde festen optakten til Københavns store by-jubilæum.

Dette sidste stævne adskilte sig ikke fra de øvrige stævner i 1960'erne.

Fællesorganisationernes forretningsfører Andreas E. Hansen, rådmand Alfred Bjørklund tog imod kongeparret og overborgmester Urban Hansen holdt den indledende tale. Der taltes om det forudgående bryllup og om det forestående by-jubilæum.36)

Jeg har ikke fundet noget materiale, der kan forklare, hvorfor afholdelsen af Fagenes Fest ophørte med stævnet i 1967. I Fælles-organisationens Beretning fra 1967 omtales Fagenes Fest, der endvidere optræder som en udgiftspost med 1.017,10 kr. Af beretningen fra 1968 fremgår det ikke, om Fagenes Fest overhovedet har været diskuteret, til gengæld optræder posten »Børnenes Kontor« i modsætning til året før på tilskuds- og udgiftssiden med et beløb på 200 kr.37) Muligvis var det velgørende blevet afløst af velfærden, muligvis gjorde tiden det ikke længere nødvendigt at se arbejderkulturen i en større sammenhæng?

Men faktisk havde Fagenes Fest knyttet nogle tråde i arbejderkulturen, der i den hidtidige litteratur om arbejderkultur ikke er blevet synliggjort.

A. C. Meyer, Børnenes Kontor, De Unges Idræt og Fagenes Fest

I velkomsttalen ved Fagenes Fest i 1938 mindedes formanden for Fællesorganisationen Robert Nielsen den da nyligt afdøde A. C. Meyer, der i sin tid tog initiativ til at starte Børnens Kontor. A. C. Meyer kunne også være blevet mindet som arbejderidrættens store pioner og som medstifteren af De Unges Idræt.

A. C. Meyer (1858-1938) havde ved siden af sit arbejde som journalist ved Social-Demokraten og som folketingsmand ungdommen og idrætten som sit primære interessefelt. I 1888 var han sammen med en anden journalist ved Social-Demokraten Norman Bryn med til at stifte Danmarks første atletklub, Københavns Athletklub, og senere var han med til at oprette de fleste af de arbejderidrætsklubber, der blev dannet i København i 1890'erne. Den betydeligste var Arbejdernes Idrætsklub, der blev stiftet i 1895 af A. C. Meyer og sprøjtefører P. Jacobsen. Atleporten omfattede aktiviteter som brydning, boksning, vægtløftning og køllesving og blev ofte dyrket side om side med fri idræt (atletik). For eksempel blev der i Arbejdernes Idrætsklub siden klubbens start dyrket:

»alle Haande atletiske Øvelser, saasom Gang, Løb, Spyd-, Diskos- og Hammerkastning, Kuglestødning, Springning, Jærnvægtsøvelser og Boksning«.38)

I Idrætsbogen fra 1909 berettede A. C. Meyer om nogle af de personlige overvejelser, der lå bag hans medvirken:

»'Kræfter' har i øvrigt altid staaet højt i Ry her til Lands. 'Den stærkeste Dreng i Klassen' var sikker paa Kammeraternes Beundring, og en stærk Mand satte sig i svær Respekt, selv om han - hvad der er Styrkens Særkende - sjældent misbrugte sine Kræfter«.39)

Før 1888 - stiftelsen af Københavns Athletklub - havde der imidlertid ikke været gjort noget forsøg på »at civilisere og uddanne Kræfterne«. Kraftudfoldelsen var en del af datidens cirkus og varietéliv. »Af og til dukkede et Par stærke Amatør-Vægtløftere op. De begyndte 'for sig selv' i en Kælder for at vandre Vejen til Cirkus. Drabelige saa deres Vægte ud, disse store (hule), sort-glinsende Jernlodder med de polerede Hanke eller Stænger. Galleriet jublede ved Skuet af den stærke Kularbejder N. og hans Kollega A., der saa meget bidsk ud og næsten 'ikke kunne gaa for bare Kræfter'. Men der var ikke Idræt i noget af DET«.40)

Dannelsen af atletklubber var for A. C. Meyer et led i civiliseringen og uddannelsen af kræfterne i arbejderklassen. Som det senere vil fremgå, er det min opfattelse, at Fagenes Fest formåede at kombinere det idrætslig dannende med det karnevalistisk folkelige. Styrke- og kraftmomentet udgjorde i høj grad et centralt element i Fagenes Fest.

Fagenes Fest blev startet til fordel for Børnenes Kontor. I sin selvbiografi »En Agitators Erindringer« (1939) beskrev A. C. Meyer detaljeret, hvorledes Børnenes Kontor startede. Han mærkede hurtigt efter sin tiltrædelse som journalist ved Social-Demokraten, at et arbejderblad i særlig grad blev besøgt af fattigfolk, der ønskede råd og hjælp. Især op til jul var der mange »besøgende«. Efterhånden fik A. C. Meyer rollen som en slags fattiginspektør »hvis Opgave dog kun i ringe Grad kunde blive Undersøgerens. Det tillod det journalistiske Arbejde simpelthen ikke. Man maatte nøjes med at danne sig et Skøn, spille Psykolog og lade H j ærte t raade.«⁴¹⁾

For at skaffe penge begyndte A. C. Meyer at arrangere velgørenhedskoncerter, »for hvilke jeg i 'Social-Demokraten' skrev gode Reklameartikler og skaffede fuldt Hus med yderst smaa Udgifter, idet de optrædende Kunstnere eller Artister medvirkede gratis.«⁴²⁾ En koncert kunne give et nettoudbytte på 2-300 kr., der dengang var mange penge.

Arbejdet blev dog hurtigt et for krævende bijob for A. C. Meyer. »Til Slut voksede Velgørenhedsarbejdet i Brolæggerstræde saa stærkt baade hvad Julehjælpen og Beklædningen af fattige Feriebørn angik, at jeg var glad ved en Haandsrækning fra Blandets ene Korrekturlæser, Marius Jensen. Og da Virksomheden var ved at sprænge Kontorets Rammer, forlagdes den ud i Byen ... og da min journalistiske Gærning ikke tillod mig at lede det stærkt voksende Arbejde i det nydøbte »Børnenes Kontor«, overtog Marius Jensen Hvervet.«⁴³⁾ Dette skete i 1898.

Ifølge sine erindringer blev A. C. Meyer i slutningen af 1920'erne påny for en kortere periode leder af Børnenes Kontor. Det skulle imidlertid ikke overgå A. C. Meyer at se, hvorledes Fagenes Fest kombinerede hans interesse for såvel idrætten, ungdommen og velgørenhed mod fattigfolk.

De Unges Idræt (DUI) blev stiftet den 10. november 1905. Initiativet til det stiftende møde blev taget af folketingsmand A. C. Meyer og det 17-årige bud Louis Florin. Sidstnævnte gav idéen til oprettelsen af organisationen DUI, mens »Det var Idræts- og Vandringsmanden A. C. Meyer, der udformede Bevægelsens Arbejdsprogram ud fra sin Indstilling og Kærlighed til Idrætslivet«. Således beskrives det af Ernst Drosthede i artiklen »Børneorganisationen De Unges Idræt« i Den Danske Idræts Bog fra 1935.⁴⁴⁾

At Louis Florin var den umiddelbare ophavsmand til mødet er ganske givet korrekt. Men mødet kom først og fremmest i stand, fordi Social-Demokraten i de to forudgående måneder havde bragt en række artikler, der blandt andet på lederplads kritiserede og angreb det i 1902 startede Frivillige Drenges Forbund FDF. Det er givetvis set i lyset af disse begivenheder, at Louis Florin formåede at overtale A. C. Meyer til at stå som medinitiativ-tager til det stiftede møde.⁴⁵⁾

A. C. Meyer var i offentligheden kendt for sit arbejde med idrætten og ungdommen, Louis Florin havde som tidligere FDF'er et indgående kendskab til organiseringen af det idrætslige børnearbejde, han kunne give opskriften på et DUI. FDF havde fra starten et kristent udgangspunkt for deres børnearbejde. FDF blev defineret som en idrætsforening, hvor idrætten skulle benyttes til at holde drengenes interesse bunden. Ved idræt blev der ved starten forstået gymnastik, eksercits, svømning, roning og skydning. Ved siden af idrætten skulle der arbejdes med den åndelige udvikling. Dette skulle ske ved fjortendagsmøderne gennem belærende foredrag, opbyggelige andagter og samvær mellem førere og drenge.⁴⁶⁾ Trods dette udgangspunkt blev bevægelsen af den samtidige gule presse - Folkets Avis, Aftenbladet, Adresse-Avisen og Ekstrabladet - stemplet som militaristisk.⁴⁷⁾

A. C. Meyer kunne derfor ved det stiftende møde fastlå, at man i det kommende drengeforbund (DUI) ikke ville have idrætten under religiøst eller militaristisk overformynderskab.⁴⁸⁾ Alligevel blev DUI en tro kopi af FDF. I »Kampen for drengene - kampen om drengene« skriver Trommer således:

»Arbejdsmetoderne var identiske bortset fra, at eksercits og svømning var gledet ud til fordel for brydning. Fjortendagsmøderne havde deres pendant i de oplysende og underholdende fore-

drag. Da FDF startede landkoloni, svarede DUI igen med feriekoloni. Musikken var den samme fra signalhorn over tromme til orkesterarbejde. 'Idrætsdragten' var den samme hvide bluse, blot med en anden anbringelse af Dannebrogssflaget«.49)

»A. C. Meyers drenge«, som DUI i begyndelsen ofte blev kaldt, fik ligesom FDF en flyvende start, men allerede efter nogle år dalede interessen. Først i 1918 formåede DUI at blive en landsorganisation, København og de store provinsbyer blev dog hovedbastionerne for arbejderbevægelsens drengearbejde. I 1934 var i alt 13.000 drenge og piger medlemmer af DUI.50) På samme tidspunkt havde FDF 11.980 medlemmer.51) Det danske Spejderkorps havde i 1935 6.500 medlemmer og KFUM-spejderne 6.400.52) Det må formodes, at deltagelsen i Fagenes Fest har været en kærkommen lejlighed til at gøre reklame for DUI.

Fagenes Fest og Arbejderidrætten

Fagenes Fest forbandt flere af de tråde i arbejderbevægelsens kulturhistorie, som A. C. Meyer personificerede. Men Fagenes Fest var i deres indhold også udtryk for en egentlig arbejderidræt.

På det organisatoriske plan har arbejderidrætten i Danmark haft svært ved at slå igennem. Dansk Arbejder Idrætsforbund (DAI), der blev stiftet den 19. maj 1929 nåede i styrke og medlemstal aldrig på niveau med de tilsvarende europæiske søsterorganisationer.

Arbejderidrætten i Tyskland under Zentralkommission für Arbeitersport und Körperpflege havde i 1930 1.300.000 medlemmer. I Østrig havde Arbeiterbund für Sport und Körperkultur samme år 275.000 medlemmer. I Tjekkosllovakiet havde det socialistiske arbejderidrætsforbund i 1937 146.000 medlemmer og det kommunistiske arbejderidrætsforbund 73.000 medlemmer.53) I Finland havde arbejdersportsforbundet Työvään Urheiluliitto i 1938 42.000 medlemmer. Arbeidernes Idrettsforbund i Norge havde i 1938 68.000 medlemmer. Samme år havde DAI i Danmark 14.000 medlemmer, kun Arbeidernes Idrettsforbund i Sverige var med sine 7.000 medlemmer i 1937 mindre i Norden.54)

Ebbe Hansen har i sit speciale Arbejderidrætten i Danmark med særligt henblik på DAI i perioden 1929-43 behandlet de specifikke problemer arbejderidrætten i Danmark har haft.55) Væsentligst er nok her antydningen af, at etableringen af DAI i 1929 i den form, som den fik, i bund og grund var overflødig. Et væsentligt problem var, at organiseringen skete fra oven på initiativ af Socialdemokratiets ledelse, der tidligere - bortset fra F. Borgbjerg og A. C. Meyer - ikke havde interesseret sig synderligt for arbejderidrætten. Årsagen var en henvendelse fra Socialistisk Arbejder Internationale, der ønskede at dæmme op for Kommunistisk Internationales forsøg på at »sætte sig« på arbejderidrætten gennem organisationen Rote Sport Internationale.56)

I 1929 var problemet imidlertid, at stort set alle arbejdere, der dyrkede idræt, gjorde dette i foreninger eller klubber, der var organiseret under Dansk Idræts-Forbund (DIF). DAI's første formand Aage Hermann mente, at 70.000 arbejdere i slutningen af 1920'erne var organiseret under DIF; forretningsføreren i DsU Hans Hedtoft anslog, at 3/5 af DIF's medlemmer var arbejdere. DIF havde i 1924 98.650 medlemmer, næste talangivelse er fra 1932, hvor medlemstallet i DIF var 155.069.57)

Ved dannelsen af DAI i 1929 var arbejderidrætsudøverne i Danmark således allerede organiseret. I Danmark var der ved den moderne sport og gymnastiks etablering før århundredskiftet ingen hovedorganisation, der specielt ønskede at organisere arbejderne. I Tyskland, Østrig og Finland var dette derimod tilfældet, der voksede arbejderidrætsorganisationerne frem samtidig med den moderne idræts start.58)

Skulle DAI blive en slagkraftig organisation, ville det blandt andet kræve et højt bevidsthedsniveau blandt arbejdermedlemmerne under DIF, men det ville også kræve, at DAI skulle fremstå som et reelt attraktivt alternativ til DIF

På det bevidsthedsmæssige plan appellerede DAIs ledere til arbejderne ved at henvise til borgerskabets og militærets dominans i DIFs øverste organer.59) Man gik et skridt videre og forsøgte sig med en karakteristik af den borgerlige idræt, som Ebbe Hansen ud fra især formanden Aage Hermanns artikler i Social-Demokraten sammenfatter i følgende tre punkter:

- »1) den (borgerlige idræt) blev ledet af klasser, som mest direkte var arbejderklassens modstandere - overklassen og militæret
- 2) den var et vigtigt middel til at få herredømme over ungdommen og give den en borgerlig opdragelse
- 3) Den pacificerede arbejderne og trak dem bort fra aktiv deltagelse i den sociale frigørelseskamp«⁶⁰⁾

Eller som Aage Hermann skrev i Social-Demokratens Sportstidende den 1. januar 1930:

»Neutralitet findes paa intet Omraade, hverken i Kunst eller Idræt, eller paa noget andet Omraade, saalænge den sociale Frigørelseskamp kæmpes. Arbejderidrætsmanden har kun det ene Valg: Mellem et socialistisk og et reaktionært Idrætsforbund« .⁶¹⁾

Da arbejdermedlemmer imidlertid blev tvunget til at vælge, valgte hovedparten DIF. Efter DAIs stiftelse tilmeldte 14 foreninger under DIF sig DAI. Dette var for DIFs vedkommende i orden, hvis medlemmerne af DAI anerkendte DIFs love. DAIs i januar 1930 udarbejdede love kom bl.a. med kritikken af de borgerlige idrætsforbund, kravet om medlemskab af Socialistisk Arbejder Sport Internationale og i forhold til amatør-definitionen i et modsætningsforhold til DIFs love.

DIF krævede derfor enten en ændring af DAIs love eller også eksklusion af de foreninger, der ikke ville tilslutte sig DIFs love. Af de omtalte 14 foreninger valgte i 1931 12 foreninger at blive i DIF og acceptere dette forbunds love, blot to foreninger meldte sig ud.⁶²⁾ Et nederlag for arbejderidrætten på det organisatoriske plan.

Men hvad med selve indholdet i idrætten, hvad var egentlig alternativet til »den borgerlige sport«. Hvad er arbejderidræt?

Et væsentligt problem for DAI var at indholdet i idrætten under DAI ikke adskilte sig væsentligt fra idrætten under DIF. Det var i hovedsagen de samme idrætsdiscipliner fodbold, atletik, gymnastik og atletsport, der dominerede arbejderens aktiviteter under DAI og DIF. Hvad var forskellen på fodbold under DAI og under DIF, findes der en speciel slags arbejder-fodbold? Det gør der næppe.

Det er da også betegnende, at adskillelsen mellem borgerlig idræt og arbejderidræt udelukkende lå på det organisatoriske og det bevidsthedsmæssige plan. Hvad aktiviteterne angår var der i princippet ingen forskel. Her er vi ved sagens kerne. Konkurrenceidræt, også kaldet sport, er i princippet klasseoverskridende, i atletikkonkurrencen, fodbold- og brydekampen trækker man klassetilhørsforholdet af sammen med det civile tøj, når man iklæder sig idrætstøjet. Skal en dygtig idrætsudøver have det »sjovt« skal vedkommende være, hvor modstanderne også er dygtige. Kan dette ikke lade sig gøre inden for DAI, kræves der en høj grad af politisk bevidsthed eller virkelig gode samværsformer for, at idrætsudøveren vil stille sig uden for den egentlige sports organisatoriske rammer. På aktivitetsplan blev DAI aldrig et reelt alternativ til DIF.

På det organisatoriske plan kom DAI for sent, arbejderidrætten var som konkurrenceidræt allerede organiseret. Hvad aktiviteterne angår havde DAI intet alternativt at tilbyde. I 1937 indgik DAI forlig med DIF, et forlig hvor DIF bestemte betingelserne for samarbejdet. I 1943 blev DAI optaget som et specialforbund under DIF.⁶³⁾ Det var således ikke tilfældigt, at DIFs formand generalmajor Castenschiold og DAIs formand Emil Larsen allerede i 1940 sad side om side på ærestribunen ved Fagenes Fest.

Til gengæld overværede de som tilskuere en række aktiviteter, der i sit indhold var væsensforskellige fra idrætsaktiviteterne under DAI og DIF. Aktiviteter der i dybeste forstand netop kan »stå som et fuldgældigt udtryk for arbejderidræt«, som der stod i Social-Demokraten 15.8.1940.

Faglig identitet og latterkultur

Aktiviteterne ved Fagenes Fest tog udgangspunkt i deltagernes daglige arbejdssituation, aktiviteterne kunne således bidrage til en styrkelse af stoltheden ved arbejdet og til underbyggelse af en faglig identitet, der ikke udelukkende var håndværksmæssig. Brændselsafbærernes løb med sække tog udgangspunkt i selve arbejdssituationen. Flyttemændenes og bryggeriarbejdernes ihærdige tvekamp i tovtrækningen underbyggede den

styrkemæssige side af deres arbejde - hvem var stærkest. Smedenes hammerkast, murernes kast med mursten og blikkenslagernes forhindringsløb med bidetang knyttede direkte an til den faglige identitet og håndværksmæssige baggrund. Som sådan var der i høj grad tale om idræt og arbejderidentitet. Om dette så er regressivt eller progressivt kan jo i høj grad diskuteres. Det afgørende er imidlertid, at der er tale om symbolsk-kulturelle identitetsskabende aktiviteter.

I artiklen »Arbejderbevægelsens historie: Som historien om arbejdets sociale bevægelse«⁶⁴) diskuterer Knud Knudsen sammenhængen mellem arbejdets udvikling og arbejderbevægelsens historie. Udgangspunktet er en kritisk vurdering af André Gorz tese om »Farvel til proletariatet«. En tese der af Gorz er formuleret på baggrund af, at ønsket om arbejdets afskaffelse burde være arbejderbevægelsens - og socialismens - mål. Det er derfor blevet nødvendigt at sige farvel til proletariatet, fordi arbejderbevægelsen som en konservativ kraft er begyndt at identificere sig med arbejdet. Identifikation med arbejdet har ført til ønsket om at forsvare arbejdet frem for at opnå kontrol med måden at afskaffe det på.⁶⁵)

Udgangspunktet for Gorz' antagelse er tesen om »arbejdets forbandelse«. En tese, der muligvis har haft en vis gyldighed i perioden for overgangen fra formel til reel subsumtion af arbejdet, hvor tvangsindlæggelsen til arbejdet under den første industrielle revolution dokumenterbart var nødvendig.⁶⁶) En periode, der med udgangspunkt i de håndværksmæssige færdigheder i utopisk forstand frembragte idéen om det lavsorganiserede »ærlige arbejde«. Spørgsmålet er imidlertid om tesen også har gyldighed under den udviklede kapitalisme og for arbejderbevægelsen i det 20. århundrede.

Knud Knudsen skriver herom: »at idéen om 'arbejdets forbandelse' aldrig har været antaget i sin fulde konsekvens i arbejderklassen. Måske nok, at arbejdet var et »nødvendigt onde«. Men en forbandelse? Nej! De faglige æresbegreber, som var forbundet med begrebet om »det ærlige arbejde«, er aldrig helt forsvundet. De har levet videre, bl. a. som fagstolthed, men også helt generelt som en interesse for arbejdet, dets indhold og kvaliteten af det, man laver. Den interesse for arbejdet, som jeg tror man vil kunne finde op igennem hele arbejderbevægelsens historie, kan være grundlagt for at stille krav til arbejdet og for at kæmpe for kontrollen over arbejdet«.⁶⁷)

For Knud Knudsen er der således mere perspektiv i den gamle parole om »arbejdets ret« end i den nye parole om »arbejdets afskaffelse«. Jeg skal ikke her blande mig i diskussionen om den »bedste« parole. Men Fagenes Fest har utvivlsomt bidraget til en identifikation med den første parole. Som sådan var aktiviteterne ved Fagenes Fest udtryk for en idræt, der knyttede an til en arbejder-identitet, der på godt og ondt styrkede stoltheden ved det fag, som man udøvede i dagligdagen.

Til den faglige arbejder-identitet knyttedes latterkulturens dialogiske princip.⁶⁸) Fag-identiteten kom ikke - bortset fra det åbnings-ceremonielle - til udtryk i en patetisk iscenesættelse, snarere tværtimod var morskaben, det festlige og det selvudleverende til stede i en næsten karnevalistisk iscenesættelse. Brændselsafbærernes »tykke-mandshold«, de store smede og bryggeriarbejderne deltog ikke i Fagenes Fest ud fra en idrætslig - puritansk - sundhedsideologi. De knyttede ligesom servitricerne og husassistenterne med deres bakker og spande og gulvskrubber forbindelsen til folkekulturens karnevalistiske understrøm. I dagligdagen måtte kokkene ikke kaste diskos med de store tallerkener, murerne kaste med mursten og smedene med forhammeren. Samtidig med at man tog udgangspunkt i sit fag, vendte man også tingene på hovedet.

Fagenes Fest kombinerede arbejderidentitet og »traditionel« folkekultur. Fagenes Fest knyttede an til arbejderkulturen før arbejderbevægelsen. Smedene, flyttemændene, brændsels-afbærerne og bryggeriarbejderne var i tovtrækningskonkurrencerne arbejderklassens udgave af den stærke mand på markedspladsen. Forhindringsløb, hvor der skulle spises pølser og drikkes øl, knyttede an til karnevalets og højtidernes tilladte vellevned. Fagenes Fest udtrykte i høj grad en anden - og måske mere original - form for arbejder-idræt end den under DAI organiserede sport.

Fagenes Fest blev efter idéen fra 1938 afholdt for sidste gang i 1967. Siden 1987 har der på ny været afholdt Fagenes Fest i København, denne gang i Fælledparken.⁶⁹) I flere købstæder blev Fagenes Fest taget op igen i løbet af 1980'erne. I Sakskøbing har der siden 1984 på ny

været afholdt Fagenes Fest, og i Odense, Glostrup og andre byer har man ligeledes på ny taget idéen om Fagenes Fest op.⁷⁰⁾ De fleste steder arrangeres Fagenes Fest nu af Fællesorganisationen og Handelsstandsforeningen i fællesskab. Initiativtager til Fagenes Fest 1986 i Sakskøbing var således en arbejdsgruppe bestående af »repræsentanter fra Fagbevægelsen, Arbejdsgiverforeningen, Handelsstanden, Håndværker- og Industriforeningen samt en borger«. Overskuddet fra festen gik til »Initiativrådets erhvervsstøttefond«.⁷¹⁾

Det velgørende aspekt er ikke længere til stede, og iscenesættelsen kan ikke måle sig med Fagenes Fest på Østerbro Stadion i 50'erne, men fagidentiteten og det folkelige kulturelle element er stadig til stede. Ved Fagenes Fest i Glostrup i 1989 var det gøgleren og multikunstneren Erik Clausen, der var konferencier.⁷²⁾ Dagen efter Fagenes Fest i Fællesparken i København i 1987 skrev Politiken om arrangementet: »Rygtet om, at folk får visse fag drikker mere end andre, blev ikke afkræftet under arrangementet, som fortsatte til ud på aftenen. Ingen blev dog anholdt af politiet - det deltog selv aktivt i festlighederne«.⁷³⁾

* Denne artikel er tilegnet min mor og far, der det meste af deres liv har troet på og virket for fagbevægelsen.

Noter

1. Fra 1987 har der igen været afholdt Fagenes Fest i København. Disse vil kort blive omtalt sidst i artiklen.
2. Se »Fælles FODslaw. Arbejdernes Fællesorganisation gennem 100 år« udarbejdet og tilrettelagt af Willy Markvad. Udgivet af Arbejdernes Fællesorganisation Kbh./ Fr.berg i anledning af 100 års jubilæet den 25. oktober 1986, s. 6.1 og Jørn Piø: »Folk Fester« i Axel Steensberg (red.) »Dagligliv i Danmark i det nittende og tyvende århundrede, bind II, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1964 s. 93-94.
3. Det skriftlige materiale hos ABA udgøres hovedsageligt af et mindre antal avisudklip samt forskellige, men ligeledes få, stævneprogrammer og pjecer. Tak til ABA for lån af materialet, samt for benyttelse af billedarkivet.
4. Social-Demokraten 15.9.1938.
5. Ibid.
6. Ibid. 18.9.
7. Ibid. 20.9.
8. Ibid. 22.9.
9. Ibid. 24.9.
10. Ibid. 23.9.
11. Ibid. 25.9.
12. Ibid. 26.9.
13. Ibid.
14. Ibid.
15. Social-Demokraten 14.8.1940.
16. Social-Demokraten 27.9.1938.
17. Firmaklubbernes Boldspil Union blev stiftet i København i 1921, se Jan Kahr Sørensen: »Firmaidrætten i Danmark« i Jørn Hansen (red.) »Sportshistorie« Den Jyske Historiker nr. 19-20, 1981 s. 205.
18. Social-Demokraten 15.8.1940.
19. Jvf. Herbert Sander: »Dansk Idræt gennem 50 Aar«, Standard Forlaget. Kbh. 1946, s. 223-24.
20. Social-Demokraten 14.8.1940.
21. Ibid. 15.8.
22. Ibid. 19.8.
23. Ibid.
24. Ibid. 1.9.
25. Ibid. 19.8.
26. Ibid. 20.8.

27. Social-Demokraten 6.8.1941.
28. Ibid. 11.8.
29. Jern og Metalarbejderen. Oktober 1946 s.
11. udklip ABA. Programmet for stævnet i 1942 findes i pakken hos ABA.
30. Social-Demokraten 3.8.1945.
31. Ibid.
32. Jern og Metalarbejderen opus.cit.
33. Programmet for Fagenes Fest i Lyngby 1949, ABA.
34. Programmet for Fagenes Fest og Bedrifts-Idrætsstævnet 1953. ABA.
35. Aktuelt 20.5.1962.
36. Aktuelt 11.6. og 12.6.1967.
37. Se Arbejdernes Fællesorganisation i København: »Beretning fra april til marts 1968. Regnskab fra 1. januar til 31. december 1967«, s. 14 og s. 29 (ABA), samt »Beretning fra april 1968 til marts 1969. Regnskab fra 1. januar til 31. dec. 1938«, s. 31 (ABA).
38. Se bladet »Idræt« nr. 21 1897 s. 344 og A. C. Meyer (red.) »Idrætsbogen« Chr. Erichsens Forlag, Kbh. 1909, afsnittet »Gymnastik«, s. 78.
39. »Idrætsbogen« opus.cit., afsnittet »Vægtløftning« ved A. C. Meyer s. 1.
40. Ibid.
41. A. C. Meyer: »En Agitators Erindringer« Woels Forlag, Kbh. 1929, s. 118.
42. Ibid s. 120.
43. Ibid. s. 122.
44. Ernst Drotshede: »Børneorganisationen De Unges Idræt« i Aage Hermann og Evald Andersen (red.) »Den Danske Idræts Bog« bd. I. Dansk Haandbogs Forlag, Kbh 1935, s. 403.
45. Se Aage Trommer: »Kampen for drengene - kampen om drengene. FDF og DUI i første årti af det 20. århundrede« i Hans Chr. Johansen m.fl. (red.): »Festskrift til Tage Kaarsted«, Odense 1988 og Paul Fr. Busk: »Frivilligt Dreng-Forbund« i »Den Danske Idræts Bog« opus.cit.
46. Trommer opus.cit. s. 349-50.
47. Ibid. s. 356.
48. Ibid. s. 358.
49. Ibid.
50. Drotshede opus.cit. s. 403.
51. Paul Fr. Busk opus.cit. s. 396.
52. Hans Kruse Pedersen: »Catch the boy and make the man«. Ideologi og socialisering i spejderbevægelsen - en etnologisk undersøgelse«. Specialeopgave til magisterkonferens i europæisk etnologi ved Københavns Universitet 1981, s. 16 og 49.
53. Åke Svahn (red.): »Nordisk Familjeboks Sportlexikon. Uppslagsverk for Sport, Gymnastik och Friluftsliv. Förstå Bandet. Stockholm 1938 s. 233-34.
54. Ibid. s. 236-37.
55. Ebbe Hansen: »Arbejderidrætten i Danmark 1929-1943, specialet er i redigeret form publiceret i Den Jyske Historiker nr. 19-20 opus.cit.
56. Ebbe Hansen i Den Jyske Historiker s. ISO-154.
57. Herber Sander: »Dansk Idræt gennem 50 Aar« opus.cit. s. 288 og Ebbe Hansen opus.cit. s. 149.
58. I romanen »Sekundanten« (1971) karakteriserer Per Olov Enquist arbejderledernes manglende interesse for arbejderidrætten som et af de største forræderier mod arbejderklassen i Sverige.
59. Ebbe Hansen opus.cit. s. 158.
60. Ibid.
61. Her efter Ebbe Hansen opus.cit. s. 161.
62. Herbert Sander, opus.cit. s. 198.
63. Ibid. s. 214 og 244.
64. Knud Knudsen: »Arbejderbevægelsens historie : - som historien om arbejdets sociale bevægelse« i Niels Ole Højstrup Jensen, Gerd Callesen og Anne-Lise Walsted (red.) »Fremad - ad nye veje. Bidrag til diskussionen om

- arbejderhistorien i 1990'erne«, Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie 1990.
65. André Gorz: »Farvel til proletariatet - hinsides socialismen«, Politisk Revy 1981.
66. Se hertil bl.a. E. P. Thompson: »The Making of the English Working Class« 1963.
67. Knud Knudsen opus.cit. s. 33-34.
68. Se John Villy Olsen: »Arbejderkultur før arbejderbevægelsen. Fra syngepigeknejpernes og knejpeteaternes undergrund 1850-85« i Svend Aage Andersen m.fl. (red.) »Årbog for arbejderbevægelsens historie« nr. 15, Selskabet til arbejderbevægelsens historie 1985 samt Mikhail Bakhtin: »Rabelais and His World«. The Massachusetts Institute of Technology 1968.
69. »Fagenes Fest, Fælledparken 20. juni 1987«, program ABA.
70. Materialet hos ABA indeholder enkelte programmer om Fagenes Fest rundt om i landet i 1980'erne.
71. Fagenes Fest Sakskøbing lørdag d. 16. august 1986, ABA.
72. Program for Fagenes Fest Glostrup 1989, arrangeret af FO-Vestegnen.
73. Politiken 21.6.1987.